Słowo wstępne

Promowanie pozytywnych postaw wobec zdrowia oraz wychowywanie do zdrowego stylu życia są ważnymi zadaniami wszystkich placówek oświatowo-wychowawczych. Aby skutecznie realizować edukację zdrowotną we współczesnej szkole konieczny jest programowany przekaz wiedzy, umiejętności, postaw i nawyków związanych ze zdrowiem. Za sprawą ostatniej reformy oświatowej wprowadzono edukację zdrowotną do podstawy programowej kształcenia ogólnego. Równie doniosłym wydarzeniem było określenie wychowania fizycznego mianem przedmiotu wiodącego w tej dziedzinie.

Wyniki pilotażowych badań opinii nauczycieli wychowania fizycznego (dotyczących celowości i wykonalności tej części podstawy programowej) wskazują na wyższy poziom akceptacji dla proponowanych zmian w stosunku do oceny możliwości ich pełnej realizacji.

Istnieje wiele innych barier i ograniczeń na różnych szczeblach szkolnej rzeczywistości. Do najczęstszych problemów, z którymi mierzą się obecnie edukatorzy zdrowia, można zaliczyć m. in. stres, zaburzenia odżywiania (otyłość, bulimia i anoreksja), zażywanie substancji psychoaktywnych, agresję i przemoc oraz obniżający się poziom aktywności i sprawności fizycznej dzieci oraz młodzieży.

Prozdrowotny styl życia rywalizuje z antyzdrowotnym, często przegrywając, bowiem nie wymaga od uczniów dużego nakładu pracy i wysiłku. Istotne wydaje się być zatem rozwijanie świadomości i umiejętności nie tylko kreowania, ale nader wszystko modyfikowania własnego stylu życia, jak i najbliższego otoczenia.

Niniejsza praca zbiorowa jest próbą podjęcia dyskursu naukowego nad problematyką promocji zdrowia w środowisku szkolnym – w kontekście nowych zadań i wyzwań, jakie stawia współczesność. To niezmiernie trudne zadanie, gdyż wielowymiarowość zdrowia implikuje różnorodne, multidyscyplinarne działania w obszarze promocji zdrowia, wymagające wielostronnej i wielopoziomowej współpracy różnych środowisk.

Zawarte w niniejszej publikacji prace nie wyczerpują, a nawet nie dotykają wszystkich zagadnień z szerokiego zakresu szkolnej promocji zdrowia. Mamy jednak nadzieję, że wybrane problemy i treści zawarte w tym zbiorze staną się inspiracją zarówno dla badaczy, jak i praktyków, poruszających się w różnych obszarach promocji zdrowia.

Redaktorzy

Paweł F. Nowak

Aktualne trendy i problemy promocji zdrowia w polskiej szkole

Politechnika Opolska, Wydział Wychowania Fizycznego i Fizjoterapii

Actual trends and problems in health promotion in Polish school

Abstract
Presentation of current trends and problems on the field of health promotion in school is the main object of this study. Attention was focused on processes inevitably occurring in the education system, changing ever faster. And was drawn also to high importance of new media and technologies in the teaching and learning process. An attempt was made to phenomenon of increasing commercialization in the field of health culture.
A particular phenomenon of recent years, focused in this work, are health promotion activities in schools carried out by non-governmental organizations (NGOs) and entrepreneurs within Corporate Social Responsibility.

Key words: *health, school, health education, Corporate Social Responsibility, commercialization*

Wprowadzenie

Promocja zdrowia to szeroka, wielosektorowa, interdyscyplinarna i globalna działalność na rzecz zdrowia ludzi. Według Karty Ottawskiej (uchwalonej na *Międzynarodowej Konferencji Promocji Zdrowia* w Ottawie 21.11.1986 r.) promocja zdrowia to „proces umożliwiający ludziom kontrolę nad własnym zdrowiem oraz jego poprawę przez podejmowanie wyborów i decyzji sprzyjających zdrowiu, kształtowanie potrzeb i kompetencji do rozwiązywania problemów zdrowotnych oraz zwiększanie potencjału zdrowia" (The Ottawa Charter for Health Promotion, 1986).

Głównymi zadaniami, jakie określono dla promocji zdrowia w Karcie Ottawskiej (1986) są:

- budowanie prozdrowotnej polityki publicznej,
- tworzenie środowisk wspierających zdrowie,
- wzmacnianie działań społeczności,
- rozwijanie umiejętności indywidualnych,
- reorientacja służby zdrowia.

W naszym kraju można odnotować stopniowy rozwój omawianej problematyki. W systemie dyscyplin naukowych wyodrębniono nauki o zdrowiu; wiele uczelni wyższych kształci studentów na kierunkach okołomedycznych, związanych bezpośrednio z różnymi aspektami ludzkiego zdrowia, tj. zdrowie publiczne,

dietetyka, pielęgniarstwo, ratownictwo medyczne, fizjoterapia, kosmetologia, coaching zdrowia i wiele innych (Wdowiak, 2007; Wdowiak, Kapka, 2009).

Według Krajowego Standardu Kompetencji Zawodowych (2013) usankcjonowano w Polsce zawód o nazwie *Promotor Zdrowia* (który określa specjalistów prowadzących działania promujące zdrowie i zdrowy styl życia, skierowane do szerokiej grupy społecznej). Jednocześnie rośnie rola edukacji zdrowotnej w środkach masowego przekazu i w szkołach, za sprawą zapisów w podstawie programowej kształcenia ogólnego.

Jednak postęp wydaje się być połowiczny i często pozorny. Nadal brakuje reorientacji w systemie opieki zdrowotnej, który wciąż tkwi w biomedycznym podejściu do zdrowia, koncentrując się na walce z chorobami. Pomimo naukowych dowodów, przemawiających za licznymi korzyściami, wynikającymi z inwestowania w działania w zakresie profilaktyki i promocji zdrowia, nadal wśród praktyków brakuje rzeczywistego przekonania co do zasadności tych inwestycji, gdyż efektów tych zabiegów nie widać od razu (Głowacka, Zdanowska, 2013).

Promocja zdrowia skupia w sobie takie wymiary działań jak ochrona zdrowia, profilaktyka zdrowia i edukacja zdrowotna (Downie i in., 1994). B. Woynarowska (2008) twierdzi, że edukacja zdrowotna jest obszarem kluczowym, niezbędnym komponentem promocji zdrowia we wszystkich jej obszarach.

Główne zadania promocji zdrowia realizowane są poprzez różnego rodzaju interwencje edukacyjne – inspirowane, kierowane i organizowane przez bardzo wiele podmiotów, zarówno z sektora publicznego, jak i niepublicznego. Dzieje się tak dlatego, że jedną z głównych zasad, odwołujących się do skuteczności procesu promocji zdrowia jest wspólne działanie międzysektorowe, interdyscyplinarne. Aktualnie w naszym kraju rozliczne działania (eventy i programy) prowadzone są przez szkoły, podmioty administracji publicznej, instytucje ochrony zdrowia, organizacje pozarządowe (NGO), a także prywatnych przedsiębiorców.

Jednak szkoła jest instytucją naturalnie dominującą, bowiem obejmuje swoim zasięgiem wszystkie osoby w wieku dorastania, a zatem skala jej oddziaływań informacyjno-wychowawczych może być bardzo wysoka. Ze względu na swoje historyczne uwarunkowania i misję społeczną, cieszy się ogólnym zaufaniem. Obecnie szkoły są otwartymi siedliskami, skupiającymi również społeczność lokalną. Stanowią dogodną platformę dla wielu działań w obszarze promowania zdrowia różnych osób, grup czy instytucji.

Celem edukacji zdrowotnej w szkole, według B. Woynarowskiej (2012a, s. 13), jest:

- *poznawanie siebie, identyfikowanie i rozwiązywanie własnych problemów zdrowotnych;*
- *zrozumienie, czym jest zdrowie, od czego zależy i jak należy o nie dbać;*

- *rozwijanie poczucia odpowiedzialności za zdrowie własne i innych;*
- *wzmacnianie poczucia własnej wartości i wiary w swoje możliwości;*
- *rozwijanie umiejętności życiowych;*
- *przygotowanie do uczestnictwa w działaniach na rzecz zdrowia i tworzenie środowisk sprzyjających zdrowiu.*

Zatem edukacja zdrowotna jest nie tylko przekazywaniem informacji i rozwijaniem umiejętności, potrzebnych do tego, by żyć zdrowo. Bardzo ważne jest kształtowanie afirmatywnej postawy wobec wartości zdrowia i zdrowego stylu życia, ponieważ daje to szanse na trwałe, całożyciowe zaangażowanie się w zróżnicowane aspekty zdrowia własnego i innych.

Współczesnej szkole zarzuca się, iż za bardzo koncentruje się właśnie na nauczaniu (przekazywaniu wiedzy), nie zaś na wychowaniu (czyli oddziaływaniu na osobowość) (Siwek, 2009). Wynika to z faktu, iż zdecydowanie łatwiej jest przekazać informacje i dokonać ich weryfikacji, natomiast o wiele trudniej – posługiwać się metodami wychowawczymi w kwestiach dotyczących sposobu życia. Problematyka stylu życia i zachowań zdrowotnych wykracza swym zasięgiem daleko poza szkolne środowisko, dlatego też szkoła musi szukać sojuszników dla swych programowanych działań, głównie wśród rodziców.

Zdrowie na fali trendów w edukacji

Edukacja zdrowotna wpisuje się w ogólne trendy, występujące we współczesnej edukacji.

Obecnym zadaniem szkoły jest przygotowanie człowieka do satysfakcjonującego uczestnictwa w różnych obszarach życia społecznego. Reformujący się system edukacji, który ma swych zwolenników i przeciwników, to proces, który powinien przebiegać nieustannie i coraz szybciej, gdyż coraz szybciej zmieniają się warunki życia współczesnego człowieka. Szkoła ma trudne i coraz trudniejsze zadanie, gdyż przygotowuje do życia w nie do końca znanym, wręcz niemożliwym do przewidzenia świecie.

Wielu teoretyków kształcenia i wychowania zastanawia się nad kluczowymi kompetencjami, w jakie powinien być wyposażony uczeń (Kukla, 2009; Jabłoński, Wojciechowska, 2013). Co jest tak naprawdę istotne i jakie umiejętności życiowe powinien posiąść uczeń, by umieć sobie radzić w zmieniającej się rzeczywistości? Okazuje się, że najbardziej pożądany model edukacji to uczenie się przez całe życie, a najistotniejsza kompetencja to umiejętność uczenia się.

Międzynarodowa Komisja ds. Edukacji, pracująca na rzecz UNESCO, określiła wyzwania i cele dla edukacji w XXI wieku; są to: a) uczyć się, aby wiedzieć, b) uczyć

się, aby działać, c) uczyć się, aby żyć wspólnie z innymi oraz d) uczyć się, aby być (Raport dla UNESCO, 1998).

Współczesnym trendem w edukacji jest ograniczanie przekazywanej wiedzy na rzecz kształtowania umiejętności jej zdobywania i praktycznego wykorzystania.

Poza pewnym uniwersalnym minimum wiedzy i umiejętności, niezbędnych do sprawnego funkcjonowania, współczesna szkoła ma za zadanie kształtować zdolność do kreatywnego, ale i racjonalnego myślenia, podejmowania decyzji w sprawach swojego życia i dobrostanu. Duży nacisk kładzie się na kompetencje społeczne – umiejętność współpracy i współdziałania z innymi, a także wzmacnianie poczucia własnej wartości i kształtowania samooceny. A. Brzezińska i B. Ziółkowska (2013) wśród bazowych kompetencji osobistych wymieniają m.in. świadomość zdrowotną jako tę, która prowadzi do kluczowej kompetencji, jaką jest twórcza adaptacja.

Powyższe fakty rodzą konkretne oczekiwania wobec systemu oświaty, które są od dawna przedmiotem dyskusji wśród teoretyków i praktyków edukacji. Z całą pewnością szkoła powinna być środowiskiem prorozwojowym, zarówno w fizycznym, jak i psychospołecznym aspekcie zdrowia. Niezmiernie istotny, w kontekście zachowań ryzykownych i antyspołecznych, jest właściwy klimat i tzw. kultura szkoły (Ostaszewski, 2014).

Aby tak się stało, współczesna szkoła powinna być organizacją uczącą się, stale dostosowującą się do potrzeb swych uczniów. Musi umieć dostosować się do aktualnie panujących trendów w przestrzeni społecznej, kulturowej, a także gospodarczej. Powyższa idea wymusza na szkole (jako organizacji uczącej się) ciągłe monitorowanie, interpretowanie i rozwiązywanie realnych problemów (Elsner, 2003). Szkoła powinna być zatem samodoskonalącym się żywym organizmem, w którym toczy się nieustanny dialog pomiędzy wszystkimi jej członkami. Obserwując współczesne trendy można wyróżnić również kwestie otwartości szkoły na współpracę z lokalną społecznością, partnerskie relacje z różnorodnymi organizacjami, instytucjami itp. Od wielu lat dużo się mówi i pisze o trudnościach w pozyskaniu do współpracy rodziców – w istocie będących najważniejszymi partnerami. Warto mieć świadomość, że od stopnia zaangażowania rodziców w życie szkoły i proces dydaktyczno-wychowawczy zależą wyższe osiągniecia szkolne uczniów (Kozłowski, 2013). Wydaje się, iż to właśnie zagadnienia związane ze zdrowiem dzieci dają nadzieję na poprawę tej sytuacji. Niemalże dla wszystkich rodziców są ważnym, interesującym i przykuwającym uwagę argumentem i łatwiej jest zabiegać o wsparcie, gdy wykorzystuje się wartość, jaką jest zdrowie dziecka.

Współczesna szkoła musi przygotowywać do bezpiecznego poruszania się nie tylko w świecie rzeczywistym, ale też wirtualnym, w świecie mobilnych, szybko zmieniających się technologii. Stosowanie skomplikowanych technologicznie narzędzi pozyskiwania, gromadzenia i przetwarzania informacji, a także komunikacji jest coraz